

Birutė OBELENIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Andrius NARBKOVAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Lytiškumo sampratos Gyvenimo įgūdžių bendrojoje programoje vertinimas Katalikų Bažnyčios mokymo aspektu

SANTRAUKA. Straipsnyje keliama *problema*, kad lytiškumo samprata yra pasaulėžiūrinė, parodoma, kad naujoji Gyvenimo įgūdžių bendroji programa (GĮBP), kurią Švietimo, mokslo ir sporto ministras patvirtino 2022 m. rugpjūčio 24 d., yra nesuderinama su Katalikų Bažnyčios mokyme (KBM) pateikta žmogaus lytiškumo samprata. Išgryninus lytiškumo kategorijas pagal KBM, buvo atliktas GĮBP lytiškumo sampratos vertinimas ir nustatyta, jog GĮBP lytiškumo samprata neatitinka nė vienos iš išgrynintų keturių lytiškumo kategorijų. Ši programa parengta nesivadovaujant binarine lyčių sistema, joje lytiškumas priskirtas pasiekimų sričiai (Saugus ir sveikas asmuo), kurioje nagrinėjamos žmogaus sveikatai pavojingos situacijos, todėl galima konstatuoti, jog GĮBP iš esmės neatitinka KBM lytiškumo sampratos nei jos ugdymo principų bei lytiškumo ir žmogaus sampratos Katalikų tikybos programoje. Tai kelia labai rimtą susirūpinimą dėl katalikų tėvų teisių ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus.

RAKTAŽODŽIAI: Gyvenimo įgūdžių bendroji programa, vertinimas Katalikų Bažnyčios mokymo aspektu, pilnutinis lytiškumas, dalinis lytiškumas, rizikos vengimas, rizikos pasekmių mažinimas.

Įvadas

Nuo šių metų rugsėjo 1 d. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose pradėta dėstyti privaloma Gyvenimo įgūdžių bendroji programa (GĮBP)¹. Jos rengėjai teigia, kad naujojoje programoje integruotas lytiškumo ugdymas sudaro tik nedidelę programos

¹ „Gyvenimo įgūdžių bendroji programa“, priedas 48, in Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“, paskelbta 2022 m. rugpjūčio 24 d., Nr. V-1269, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a764050239511edeb4cae1b158f98ea5/PibGuMnJPz>.

daļi, tačiau vertinant GĮBP pasaulėžiūriniu aspektu akivaizdu, kad programoje (ne tik lytiškumo ugdymo segmentuose) dominuoja postmodernistinė pasaulėžiūra, kuri žmogų traktuoja kaip „socialiai sukonstruotos tikrovės produktą“². Pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose privalomoje programoje diegiama žmogaus ir lytiškumo samprata, prieštaraujanti prigimtiniams žmogaus vertybėms ir Katalikų Bažnyčios mokymui, kuriuo pagrįstas Katalikų tikybos dalykas. Yra didžiulis skirtumas tarp *subanalintos* lytiškumo sampratos, kuri „aiškinama bei išgyvenama ribotai ir skurdžiai, siejant ją vien su kūnu bei egoistiniu malonumu“³, dominavimo viešoje erdvėje bei populiariojoje kultūroje ir tokios sampratos įtvirtinimo privalomuoju dalyku bendrojo ugdymo programoje. Pirmuoju atveju žmogus yra laisvas pasirinkti, pritarti ir vadovautis tokia samprata ar ne, tačiau antruoju atveju pasirinkimo nelieka – tokia samprata tampa privaloma. Todėl šiandien susiduriama su dviem problemomis: 1) *subanalintą* lytiškumo sampratą įtraukus į privalomą bendrojo ugdymo programą ji tampa bendrojo ugdymo siekiniu, t. y. tam tikra dalyko norma, kurią ugdytiniai privalo įsisavinti. Tai taip pat reiškia, kad postmodernistinis požiūris į žmogų tampa ne pasirenkamas, bet privalomas; 2) *subanalinta* lytiškumo samprata GĮBP prieštarauja Katalikų Bažnyčios mokymui ir Katalikų tikybos bendrojoje programoje dėstomai lytiškumo sampratai. Todėl katalikai tėvai turi turėti apsisprendimo laisvę svarstant klausimą, ar leisti savo vaikus į pamokas, kuriose dėstomi dalykai prieštarauja jų įsitikinimams. Katalikų Bažnyčia pripažįsta tėvų subsidarumo principą auklėjant vaikus pagal savo įsitikinimus⁴. LR Konstitucijos 26 str. įtvirtina tėvų teises ir pareigas: „Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.“⁵ Ši teisė taip pat išreikšta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 straipsnyje: „Tėvai turi pirmumo teisę parinkti savo vaikams mokymą“⁶. Lytiškumo ugdymas neprilygsta jokiai kitai disciplinai, nes lytiškumas nėra kokia nors atskira žmogaus veikla, bet esminis asmens būties, raiškos ir bendravimo su kitais būdas, pasaulėžiūros dalykas. Pedagogikos teorija vienareikšmiškai teigia, kad su pasaulėžiūra susiję dalykai negali būti primetami kokio nors mokomojo dalyko be tėvų žinios ir sutikimo⁷. Dar daugiau, Katalikų Bažnyčia pabrėžia, jog pirmutinė tėvų teisė yra ne tik lytiškai ugdyti savo vaikus, bet ir kontroliuoti ugdymo įstaigas, kad ugdymas jose būtų deramas: „Lytinis auklėjimas yra

² Dennis McCallum, *Christianity: The Faith That Makes Sense* (Tyndale House Publishers, 1992), 36–37.

³ Katalikiškojo auklėjimo kongregacija, „Žmogiškosios meilės ugdymo gairės. Lytinio auklėjimo kontūrai“ (1983 11 01), *EIS.katalikai.lt*, https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/kongregacijos/kat-ugdymo/1983-11-01_zmogiskosios-meiles-ugdymo-gaires.

⁴ Jonas Paulius II, „Apaštališkasis paraginimas *Familiaris Consortio* dėl krikščioniškos šeimos uždavinijų šiuolaikiniame pasaulyje“ (1981 11 22), 37, *EIS.katalikai.lt*, https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/jonas_paulius_ii/ap-paraginimai/1981-11-22_familiaris-consortio.

⁵ *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1992), <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

⁶ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“, žiūrėta 2023 m. lapkričio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>.

⁷ *Katalikiškos lytiškumo ugdymo gairės* (Kaunas: VDU, 2010), 15.

tėvų teisė ir pareiga ir turėtų būti vykdomas rūpestingai jiems vadovaujant ir namie, ir jų parinktose bei kontroliuojamose auklėjimo institucijose. Šia prasme Bažnyčia taip pat pabrėžia subsidiarumo principą, kurio turėtų paisyti mokykla, prisidedama prie lytinio auklėjimo ir vadovaudamasi ta pačia dvasia kaip ir tėvai⁸.

Straipsnyje teigiama, kad lytiškumo samprata yra pasaulėžiūrinė, ir keliama problema, kad naujosios GĮBP lytiškumo samprata prieštarauja KBM lytiškumo sampratai. Todėl straipsnio tikslas – nustatyti šių dviejų lytiškumo sampratų skirtumus.

Vertinimo metodika. GĮBP lytiškumo sampratos vertinimas atliktas naudojant kokybinį turinio (*content*) analizės metodą. Vertinimo procesą sudarė keli etapai: 1) lytiškumo sampratos pagal Katalikų Bažnyčios mokymą teorinė struktūrinė analizė ir vertinimo kategorijų išskyrimas; 2) GĮBP nagrinėjimas ir lytiškumo sampratos bei jos kontekstų atranka pagal išskirtas kategorijas; 3) gautų vertinimo duomenų aptarimas.

Žmogaus lytiškumo samprata Katalikų Bažnyčios mokyme

Lytiškumas – *duotybė ir dieviškoji žmogaus savybė*. Šv. Jonas Paulius II savo apaštališkajame laiške *Mulieris dignitatem* išgrynino mintį apie vienodą moters ir vyro orumą, jo neatsiejamumą nuo žmogaus sukūrimo slėpinio ir skirtingus moters bei vyro pašaukimus, kylančius iš bendros abiejų pradžios. Laiško pradžioje rašoma:

Biblijoje apreiškta tiesa apie žmogų kaip sukurtą pagal „Dievo atvaizdą ir panašumą“ yra nekintamas *visos krikščioniškosios antropologijos pagrindas*. Trumputėje ištraukoje „Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą ir panašumą, kaip vyrą ir moterį jis juos sukūrė“ (Pr 1, 27) glūdi fundamentinės antropologinės tiesos: žmogus yra visos kūrinijos viršūnė regimajame pasaulyje; žmonija, nuo pradžių pašaukta į egzistenciją kaip vyras ir moteris, vainikuoja visą sukūrimo darbą; *abu, vyras ir moteris, yra lygiaverčiai žmonės, abu sukurti pagal Dievo paveikslą*.⁹

Pagal KBM lytiškumas yra neatsiejamai susijęs su skirtingų lyčių asmenimis ir jų meile. Lytiškumas – „pamatinis asmenybės sandas, vienas iš jos būties, raiškos, bendravimo su kitais, taip pat žmogiškosios meilės jautimo, išreiškimo bei išgyvenimo būdų“¹⁰. Lytiškumas negali būti susiaurinamas tik iki biologijos ar žmogaus egzistencijos socialinės plotmės. „Lytiškumas būdingas vyrui ir moteriai ne tik biologiniu, bet

⁸ „Apaštališkasis paraginimas *Familiaris Consortio*“, 37.

⁹ John Paul II, „Apostolic Letter *Mulieris Dignitatem* on the Dignity and Vocation of Women on the Occasion of the Marian Year“ (1988 08 15), 6, *Vatikan.va*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1988/documents/hf_jp-ii_apl_19880815_mulieris-dignitatem.html.

¹⁰ Popiežiškoji šeimos taryba, „Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė. Auklėjimo šeimoje gairės“ (1995 12 08), 11, *EIS.katalikai.lt*, https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/popieziskosios_tarybos/seimos/1995-12-08_zmogaus-lytiskumo-tiesa-ir-reiksme.

ir psichologiniu bei dvasiniu lygmeniu, ir jo žymę turi bet kuri jų išraiška. Toks skirtingumas, susijęs su abiejų lyčių asmenų tarpusavio papildomumu, visiškai atitinka Dievo planą pagal kiekvieno pašaukimą.¹¹ Moteriškumas ir vyriškumas yra viena kitą papildančios dovanos. Todėl lytiškumo ugdymas turėtų „aprepti pagarbą skirtingybei ir to branginimą <...>. Norint pažinti save per susitikimą su kitu, kuris skirtingas nuo manęs, taip pat būtina branginti savo kūno moteriškumą ar vyriškumą. Tada bus įmanoma džiugiai priimti kito ar kitos dovaną kaip Dievo Kūrėjo darbą ir vienam kitą praturtinti.“¹²

Lytiškumas realizuojamas vyro ir moters meilėje. Meilė yra prigimtinis kiekvieno žmogaus pašaukimas. Žmogaus lytiškumas – tai konkretaus gebėjimo mylėti, kuriuo Dievas apdovanojo vyrą ir moterį, neatsiejama dalis. „Lytiškumas yra būdas užmegzti ryšį su kitu ir jam atsiverti; dėl to jo tikrasis tikslas yra meilė“, tiksliau sakant, „meilė kaip dovanojimas ir priėmimas, kaip davimas ir gavimas. Santykis tarp vyro ir moters yra iš pagrindų meilės santykis“¹³. KBK teigiama, kad lytiškumas „tampa tikrai asmeniškias ir žmogiškias, kai integruojamas į vieno asmens santykį su kitu, į visišką ir laiko požiūriu neribotą abipusį vyro ir moters savęs dovanojimą“¹⁴. Meilė nėra vien tik emocijos ir jausmai, kaip įprasta manyti. K. Wojtylos teigimu, meilė nėra duota, meilė yra užduotis, o tai, kas duota, yra meilės žaliava – jausmas (lytinis potraukis) ir jausmingumas (jausmai, emocijos). Meilė yra integracija, skirtingų lyčių asmenų kūrinys, susivienijimas, kuriame jie vienas kitam save dovanoja. Manyti, kad meilė yra kažkas gatava – vadovautis klaidinga tendencija, kurioje slypi vartojimo nuostata¹⁵. Meilės integracijai reikia, „kad žmogus sąmoningai savo valia formuotų visa tai, ką teikia pojūčiai jausmo ir jausminėmis reakcijomis, idant nuosekliai teigdamas asmens vertę visa tai keltų į asmens sąsajos su asmeniu lygmenį ir pasiektų tikrąjį asmenų susivienijimą“¹⁶. Dažnai įvairiose lytinio švietimo programose susitelkiama ties lytinio potraukio ir jo realizavimo būtinybe bei iš to kylančių pasekmių žalos mažinimu. Lytinio švietimo pagrindas yra mokymas saugaus ar saugesnio sekso, kuris suprantamas kaip nėštumo ir lytinu keliu plintančių infekcijų saugojimosi būdas. Raginimas „apsisaugoti“ išreiškia neigiamą nuostatą „lytiškumo prigimtinio tikslo daugintis atžvilgiu, tarsi galimas vaikas būtų priešas, nuo kurio reikėtų saugotis. Taip skatinamas narcisistinis agresyvumas, o ne priėmimas“¹⁷. Lytinis potraukis, pasak K. Wojtylos, yra egzistencinė *Homo sapiens* rūšies galia, ir gebėjimas ją suvaldyti yra tikrai žmogiška ir asmeniškias patirtis. Susivaldymas – kaip gynybinė reakcija į aklos gamtinės jėgos prievartinį įsiveržimą – visada

¹¹ „Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė“, 13.

¹² Pranciškus, „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Amoris laetitia* apie meilę šeimoje“ (2016 03 19), 285, *EIS.katalikai.lt*, https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/pranciskus/ap-paraginimai/2016-03-19_amoris-laetitia,

¹³ „Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė“, 11.

¹⁴ *Katalikų Bažnyčios katekizmas* (Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015), 2337.

¹⁵ Karol Wojtyła, *Meilė ir atsakomybė* (Vilnius, Alka, 1994).

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Pranciškus, „*Amoris laetitia*“, 283.

susijęs su asmens gebėjimu apsispręsti¹⁸. Lytinis švietimas sukuria iliuziją, kad lytinio potraukio valdyti žmogus nepajėgia, jo realizacija yra būtina. Popiežius Pranciškus perspėja, jog „nevalia jaunuolių apgaudinėti skatinant juos painioti plotmes: „lytinė trauka akimirksniai sukuria susijungimo iliuziją, tačiau be meilės tas „susijungimas“ palieka abu asmenis svetimus ir atsidalijusius kaip ir anksčiau“¹⁹.

Skaistumas yra būtina sąlyga siekiant išsiugdyti gebėjimą mylėti. Vadovaujantis KBM meilė suprantama kaip dovanojimasis. Privaloma sąlyga lytiškumo ugdymui yra *skaistumo ugdymas*, nes jeigu „asmuo nėra savo paties šeimininkas – juo būti įgalina dorybės ir, konkrečiai, skaistumo dorybė, – jis savimi nedisponuoja ir dėl to negali savęs dovanoti“²⁰. Todėl Bažnyčia ryžtingai prieštarauja, kad apie seksualinį gyvenimą būtų kalbama „atitrauktai nuo moralės principų, nes tai yra ne kas kita kaip skatinimas patirti malonumus ir akstinus – dar nekaltybės metais – prarasti dvasinę giedrą atveriant kelią ištvirkimui“²¹. Skaistumas – tai toks pagarbus santykis su kitos lyties asmeniu, kai jis pats yra priimamas kaip dovana, nes jo (jos) kūnas nėra laikomas mano juslinio pasitenkinimo ar manipuliavimo objektu, kadangi ir mano kūnas nėra atskiras nuo manęs. Skaistumo ugdymas – tai mokymas teisingai elgtis su kito žmogaus laisve. Asmuo negali būti nei išimtinai, nei pirmiausia vartojimo objektu todėl, kad įrankio arba priemonės kito subjekto sumanytam tikslui pasiekti vaidmuo prieštarauja pačiai žmogaus prigimčiai. Pagal personalizmo principą žmogus žmogui visuomet privalo būti tikslas, todėl tarpasmeniniai santykiai turi būti grindžiami žmogiškajam orumui priderama tvarka, t. y. asmuo niekada negali būti traktuojamas kaip priemonė, o visada tik kaip tikslas²².

Meilės išreiškimo ir prokreacijos neatsiejamumas. Krikščioniškoji antropologija žmogų laiko nedaloma kūno ir dvasinės sielos vienove. Žmoguje „sielos ir kūno vienybė yra tokia glaudi, kad sielą galima laikyti kūno „forma“²³. Todėl dvi žmogaus lytiškumo dimensijos – meilės ir gyvybės perdavimas – taip pat yra neatsiejamos. Visada pabrėžiamas nenutraukiamas egzistencinis ir psichologinis ryšys tarp meilę perduodančios, arba asmenis jungiančios, ir prokreacinės, arba gyvybę perduodančios, žmogaus lytiškumo dimensijos²⁴.

Apibendrinant KBM išdestytą žmogaus lytiškumo sampratą, galima išskirti esmines jos kategorijas ir per jas įvertinti, kaip GĮBP lytiškumo samprata dera su KBM lytiškumo samprata:

1. Lytiškumas yra skirtingas tiek biologiniu, tiek psichologiniu, tiek dvasiniu lygmeniu, tačiau abi lytis (moters ir vyro) yra vienodai vertingos savo orumu ir viena kitą papildančios.

¹⁸ Wojtyła, *Meilė ir atsakomybė*.

¹⁹ Pranciškus, „*Amoris laetitia*“, 284.

²⁰ „Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė“, 16.

²¹ „*Familiaris consortio*“, 37.

²² *Katalikiškos lytiškumo ugdymo gairės*, 10.

²³ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, 365.

²⁴ Žr. William E. May, *Sex, Marriage and Chastity: Reflections of a Catholic Layman, Spouse and Parent* (Chicago: Franciscan Herald Press, 1981), 3.

2. Lytiškumas yra neatsiejamas nuo konkretaus vyro ir moters gebėjimo mylėti save dovanojant.
3. Meilei, kaip gebėjimui save dovanoti, būtinas skaistumo ugdymas.
4. Dvi lytiškumo raiškos dimensijos – meilė ir prokreacija – yra neatsiejamos.

Lytiškumo samprata GĮBP apima ir lytiškumo įvairovę

GĮBP nepateikia lytiškumo sampratos apibūdinimo, tačiau remiantis tuo, kad GĮBP rekomendacijas mokytojams ir literatūrą pamokoms pateikė „Įvairovės ir edukacijos namai“, bei tuo, kad šios NVO atstovai pakviesti dėstyti VDU pedagoginių darbuotojų nacionalinėje kvalifikacijos tobulinimo programoje „Gyvenimo įgūdžių mokojo dalyko (GĮMD) įgyvendinimas pagrindiniame ugdyme“ modulį „Lytiškumas, lytinė ir reprodukcinė sveikata“, tikslinga išanalizuoti šios institucijos internetinėje svetainėje pateiktą lytiškumo sampratą. Čia teigiama, kad: „Lytiškumas – yra esminis asmens aspektas besitęsiantis visą gyvenimą nuo gimimo, ir apima lyties tapatybės, lyčių vaidmenų, seksualinės orientacijos, intymumo, malonumo ir reprodukcijos aspektus. Tai viena kompleksiausių asmens tapatybės dalių, nes jai įtakos turi psichologinių, socialinių, biologinių, politinių, istorinių, religinių veiksnių sąveika“ [pabraukta autorių]²⁵. Akivaizdu, kad šioje sampratoje akcentuojama ne meilė tarp skirtingų lyčių asmenų, bet seksualinės orientacijos, intymumo, malonumo ir reprodukcijos aspektai. Kitaip sakant, GĮBP dominuoja lytinio potraukio inicijuojama fizinė žmogaus lytiškumo plotmė. Lytiškumas nėra visą asmenį apimanti realybė, bet kintantis supratimas, kuriam įtakos turi „psichologinių, socialinių, biologinių, politinių, istorinių, religinių veiksnių sąveika“. Šis apibrėžimas siejasi su JT organizacijų ir PSO parengtose „Tarptautinėse lytiškumo ugdymo techninėse gairėse“ pateiktu lytiškumo apibrėžimu, pagal kurį

lytiškumas gali būti suprantamas kaip esminis žmogiškosios būties aspektas, apimantis žmogaus kūno supratimą ir santykį su juo, emocinį prisirišimą ir meilę, lytį (angl. *sex*), *gender*, lytinę tapatybę (angl. *gender identity*), lytinę orientaciją, lytinį intymumą, malonumą ir reprodukciją. Lytiškumas yra kompleksas, apimantis biologinius, socialinius, psichologinius, dvasinius, religinius, politinius, teisinius, istorinius, etinius ir kultūrinius aspektus, kurie vystosi visą gyvenimą²⁶.

²⁵ „Lytiškumo žodynelis“, *Įvairovės ir edukacijos namai*, žiūrėta 2023 m. lapkričio 10 d., <https://www.ivairovesnamai.lt/lytiskumo-zodynelis>.

²⁶ UNESCO, *International technical guidance on sexuality education* (2018), 17, <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf>.

Minėtose gairėse paaiškinta, kad sąvoka *gender* „nurodo socialines savybes ir galimybes, susijusias su buvimu vyru ir moterimi, taip pat apibūdina moterų ir vyrų, mergaičių ir berniukų santykius bei moterų ir vyrų tarpusavio santykius. Šie atributai, galimybės ir santykiai yra socialiai konstruojami ir išmokstami per socializacijos procesus“²⁷. Pagal *gender* ideologiją žmogaus lytis gali nesutapti su prigimtinė lytimi.

Iš šio lytiškumo apibrėžimo ir papildomo sąvokos *gender* paaiškinimo galima išskirti pagrindines kategorijas, leidžiančias nustatyti lytiškumo sampratą prigimtį (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Tarptautinėse lytiškumo ugdymo techninėse gairėse pateiktos lytiškumo sampratą apibūdinančios kategorijos

Eil. Nr.	Apibūdinanti kategorija	Įrodantis teiginys
1.	Lytiškumas yra socialiai sukonstruotas reiškiny.	<i>Šie atributai, galimybės ir santykiai yra socialiai konstruojami ir išmokstami per socializacijos procesus.</i>
2.	Lytiškumas yra kintanti savybė, priklausanti nuo įvairiausių veiksnių kompleksu.	<i><...> kurie vystosi visą gyvenimą.</i>
3.	Lytiškumo komponentas – lytinė tapatybė (<i>gender identity</i>) – nėra duotybė, tačiau yra pasirenkamas dalykas.	<i><...> asmens giliai jaučiama individuali lyties patirtis, kuri gali atitikti arba neatitikti gimimo metu nustatytos lyties²⁸.</i>
4.	Dominuoja fizinio lytinio potraukio inicijuojami dalykai.	<i><...> lytinę orientaciją, lytinį intymumą, malonumą ir reprodukciją...</i>
5.	Lytiškumo samprata negrindžiama binarine lyčių sistema.	Apibūdinime nėra kalbama apie vyrą ir moterį.
6.	Meilė – emocinė kategorija, kuriai lytis nesvarbi.	<i><...> emocinį prisirišimą ir meilę.</i>

Pagal šią lentelę galima matyti, kad „Tarptautinėse lytiškumo ugdymo techninėse gairėse“ pateikta *subanalinta* lytiškumo samprata. Ji neapima viso asmens, yra socialiai konstruojama, kintanti, pažyminti lytiškumo įvairovę bei pasirenkamą lytinę tapatybę. Tokią lytiškumo sampratą galima traktuoti kaip dalinę.

²⁷ Ibid., 112.

²⁸ Lytinis tapatumas (angl. *gender identity*) Europos Tarybos parengtose rekomendacijose apibūdinamas kaip „asmens giliai jaučiama individuali lyties patirtis, kuri gali atitikti arba neatitikti gimimo metu nustatytos lyties, ir apima asmeninį kūno ir kitų lyties požymių suvokimą (t. y. „lyties išraišką“), pavyzdžiui, aprangą, kalbą ir manieras. Lytis paprastai priskiriama gimstant ir nuo tada tampa socialiniu ir teisiniu faktu“.

GĮBP lytiškumo ir lytiškumo ugdymo sampratos vertinimas pagal iš KBM išgrynintus lytiškumo sampratos kriterijus

1. Lytiškumas kaip moters ir vyro skirtingi, bet vienodai vertingi žmogaus buvimo būdai

GĮBP sudaro šios keturios ugdomų pasiekimų sritys: 1) savęs pažinimas ir asmeniniai tobulėjimo tikslai; 2) santykiai ir bendradarbiavimas; 3) atsakingi sprendimai ir elgesys; 4) saugus ir sveikas asmuo ir bendruomenė – čia siekiama supažindinti vaikus su įvairiausiais gyvenimo pavojais (tokiais kaip branduolinis sprogdimas, apsinuodijimas cheminėmis medžiagomis ir pan.) ir mokyti, kaip nuo jų apsaugoti. Į šią pasiekimų sritį įtraukta ir lytiškumo tema. Logika reikalauja, jog lytiškumas turėtų būti priskiriamas pirmajai, t. y. savęs pažinimo ir asmeninių tobulėjimo tikslų pasiekimų sričiai. Vis dėlto lytiškumo tema priskirta ketvirtajai pasiekimų sričiai. Remiantis tokiu programos suskirstymu, galima daryti išvadą, jog GĮBP lytiškumas pristatomas kaip žmogui pavojingas fenomenas.

GĮBP nėra pagrįsta binarine lyčių sistema. Programoje kalbant apie mokinių savęs pažinimą, emocijas, santykius, jie neskirstomi į vaikus ir merginas, mokinį ir mokinę, t. y. į vyriškosios ir moteriškosios lyties asmenis, tačiau vartojami bendriniai apibūdinimai – mokiniai, bendraamžiai ir pan. GĮBP žodžiai „moteris“, „vyras“, „berniukas“, „mergaitė“ nevartojami – nėra nė vieno žodžio, nurodančio asmens lytį. Remiantis tuo, kad Nacionalinės švietimo agentūros tinklapyje patalpintose „GĮBP įgyvendinimo rekomendacijose“²⁹ ketvirtojo pasiekimo (*Saugus ir sveikas asmuo ir bendruomenė*) lytiškumo temose rekomenduojama vadovautis „Įvairovės ir edukacijos namų“ parengta literatūra, galima daryti išvadą, jog GĮBP vadovaujasi ne binarine lyčių sistema, bet lyčių įvairove, kuri apibūdinta minėtos institucijos internetinėje svetainėje pateiktame „Lytiškumo žodynėlyje“³⁰. Tai patvirtinama ir „Lytiškumo ugdymo praktiniame gide“, kurį Nacionalinės švietimo agentūra rekomenduoja mokytojams GĮBP įgyvendinimo rekomendacijose. Čia rašoma:

Kartais jums gali atrodyti, jog naudojami neteisingos giminės daiktavardžiai, o lytis nurodomos kitaip nei įprasta matyti, tačiau lyties atžvilgiu neutrali kalba buvo pasirinkta sąmoningai. Tai jums gali pasirodyti keista, nes lietuvių kalboje beveik visi daiktavardžiai yra vyriškosios arba moteriškosios giminės ir įprasta kalbėti bei rašyti tik šitaip. Tačiau kitomis kalbomis (pvz., anglų) kalbančiose šalyse plačiai taikoma strategija lytiškumo ugdymą dėstyti lyčiai neutralia kalba, kad būtų ištraukiami įvairios lytinės tapatybės žmonės bei išvengiama dvinario skirstymo [pabraukta autorių].³¹

²⁹ Nacionalinė švietimo agentūra, *Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijos 5–10 (II gimnazijos) klasėms* (2023), *Emokykla.lt*, <https://www.emokykla.lt/metodine-medziaga/medziaga/perziura/176?r=1>.

³⁰ „Lytiškumo žodynėlis“.

³¹ Nika Norvila, *Lytiškumo ugdymo praktinis gidas* (Vilnius: Įvairovės ir edukacijos namai, 2023), 7, <https://jra.lt/uploads/lytiskumo-ugdymo-praktinis-gidas-nika-norvila.pdf>.

GĮBP įgyvendinimo rekomendacijose lytiškumas kaip lytinis tapatumas sutapintas su lytine orientacija: „Aiškinkitės, kokios gali būti lytinės orientacijos (heteroseksualios, homoseksualios, biseksualios orientacijos), mokykitės argumentuoti seksualinę orientaciją kaip žmogaus lytiškumo identitetą“³². GĮBP lytinis tapatumas priskiriamas pasirinkimo kategorijai:

„Analizuoja <...>, kaip nuostatos padeda arba trukdo priimti kitų žmonių nuomonę, poreikius, **teisę rinktis** religiją, kultūrinį tapatumą, **lytinį tapatumą** [paryškinta autorių]“ (GĮBP, 30.2.³³).

Lytinis tapatumas (angl. *gender identity*) Europos Tarybos parengtose rekomendacijose apibūdinama kaip „asmens giliai jaučiama individuali lyties patirtis, kuri gali atitikti arba neatitikti gimimo metu nustatytos lyties, ir apima asmeninį kūno ir kitų lyties požymių suvokimą, lyties išraišką, pavyzdžiui, aprangą, kalbą ir manieras. Lytis paprastai priskiriama gimstant ir nuo tada tampa socialiniu ir teisiniu faktu“³⁴.

Remiantis pateiktais įrodymais, galima daryti išvadą, jog GĮBP lytiškumo samprata prieštarauja KBM lytiškumo sampratai, pagal kurią lytiškumas suprantamas kaip vyro ir moters buvimo būdas.

2. Lytiškumas – vyro ir moters gebėjimas mylėti save dovanojant (meilės kontekstas GĮBP)

GĮBP meilė nėra traktuojama kaip moters ir vyro dovanojimosi santykis. Meilė aptariama beasmenių lyčių vaidmenų ir lygybės bei lytinio potraukio ir kontracepcijos kontekste. Žodis „meilė“ GĮBP sutinkamas tik du kartus. Pirmą kartą šis žodis pavartojamas 2-ai klasei skirtame turinyje lyčių lygybės ir lyčių vaidmenų kontekste:

„Diskutuoja apie lyčių lygybę, lyčių vaidmenis, žmonių santykius, meilę ir atsakomybę“ (GĮBP, 25.2).

Antrą kartą – 7-tai klasei skirtame temų turinyje, kuriame meilė priskirta ne *Santykių ir bendravimo* (kaip to reikalauja logika) pasiekimams, bet ketvirtajai pasiekimų sričiai – *Saugus ir sveikas asmuo ir bendruomenė* (kurioje kalbama apie sveikatai pavojingas situacijas). Čia meilė aptariama lytinių santykių ir kontracepcijos kontekste:

Diskutuoja apie meilę ir lytinį potraukį, sveikatą tausojančius santykius. Susipažįsta su kontracepcijos sąvoka, Lietuvos Respublikoje prieinamomis kontraceptinėmis priemonėmis, jų tikslingumu. Aiškina, kokias kontraceptines

³² *Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos...*, 129.

³³ „Gyvenimo įgūdžių bendroji programa“. Toliau tekste nurodomos cituojamos šios programos vietos.

³⁴ „Sexual Orientation and Gender Identity (SOGI)“, *Council of Europe* (2014), 2, <https://edoc.coe.int/en/lgbt/7031-sexual-orientation-and-gender-identity-sogi-questions-and-answers.html>.

priemonės galima pasirinkti savarankiškai, o kokias – tik su gydytojo priežiūra (GĮBP, 30.4).

Remiantis pateiktais „meilės“ kontekstais, bei tuo, kad GĮBP nėra kalbama apie skirtingų lyčių asmenis, apie moters ir vyro skirtingumą, bei vienodą orumą, kad meilė suprantama tik kaip lytinio potraukio inicijuojamas išgyvenimas, galima daryti išvadą, jog GĮBP pateikta meilės samprata visiškai neatitinka KBM meilės sampratos.

3. Gebėjimui mylėti būtinas skaistumo ugdymas

Skaistumo samprata, vartojama KB mokyme, GĮBP nėra sutinkama, čia nekalbama nei apie orumą ar susivaldymą. Priešingai, GĮBP turinyje numatyta mokyti apie lytinę sveikatą ir reprodukcinę sveikatą bei jų išsaugojimą. GĮBP lytinė sveikata ir reprodukcinė sveikata minima ne vieną kartą:

5–6 klasė. Pateikia lytinės sveikatos saugojimo pavyzdžių (GĮBP, 10).

7 klasė. Paaiškina, kaip užtikrinti lytinę ir reprodukcinę sveikatą, paaiškina, kas yra nėštumas, jo planavimas, kokie yra fiziniai, socialiniai ir emociniai planuoto ir neplanuoto nėštumo aspektai, kokios nutrūkusio nėštumo pasekmės (GĮBP, 11, 46). <...> Aiškinasi ir mokosi apibūdinti, kas yra lytinė sveikata, kaip asmens elgesys ir aplinkos veiksniai daro jai poveikį (GĮBP, 18). Aiškinasi, <...> į ką kreiptis iškilus klausimams dėl lytinės ir reprodukcinės sveikatos (GĮBP, 25). Pateikia lytinės sveikatos saugojimo pavyzdžių (GĮBP, 38). Paaiškina, kaip užtikrinti lytinę ir reprodukcinę sveikatą, paaiškina, kas yra nėštumas, jo planavimas, kokie yra fiziniai, socialiniai ir emociniai planuoto ir neplanuoto nėštumo aspektai (GĮBP, 42).

Pagal PSO apibrėžimą, **lytinė sveikata** (angl. *sexual health*) apibūdinama kaip „<...> fizinės, emocinės, psichinės ir socialinės gerovės, susijusios su lytiškumu, būsena; tai ne tik ligos, sutrikimų ar negalios nebuvimas. Seksualinė sveikata reikalauja pozityvaus ir pagarbaus požiūrio į lytiškumą ir seksualinius santykius, taip pat galimybes turėti malonią ir saugią seksualinę patirtį be prievartos, diskriminacijos ir smurto. Kad būtų pasiekta ir palaikoma lytinė sveikata, turi būti gerbiamos, saugomos ir įgyvendinamos visų asmenų seksualinės teisės“ [pabraukta autorių]³⁵. PSO atskleidžia aspektus, kuriuos apima seksualinė sveikata. Tai „galimybė kontroliuoti savo vaisingumą, naudojantis kontracepcijos priemonėmis ir abortais, taip pat galimybė išvengti lytiškai plintančių infekcijų (LPI)³⁶.

³⁵ „Defining sexual health“, WHO, žiūrėta 2023 m. lapkričio 25 d., <https://www.who.int/teams/sexual-and-reproductive-health-and-research/key-areas-of-work/sexual-health/defining-sexual-health>.

³⁶ „Sexual health, human rights and the law“, WHO (2015), 1, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175556/9789241564984_eng.pdf;jsessionid=ac430bcf31a98b32799ad5810f74fc86?sequence=1.

Europos bendrijos vyskupų komisija kritikuoja reprodukcinės ir lytinės sveikatos sampratą ir griežtai rekomenduoja ją nenaudoti teisinę galią turinčiuose dokumentuose.

Reprodukcinės sveikatos samprata³⁷ buvo įteisinta 1994 m. Kaire vykusioje Jungtinių Tautų surengtoje tarptautinėje konferencijoje „Gyventojai ir plėtra“. Europos bendrijos vyskupijų komisija teigia, kad reprodukcinės sveikatos terminas buvo sukurtas siekiant įteisinti tarptautinius veiksmus ir spaudimą demografiniam augimui stabdyti, o dabar jis vartojamas sveikatos labui, siekiant įteisinti abortus ir kitą labai ginčytiną praktiką, vis dėlto šis terminas nėra aiškiai apibrėžtas, todėl kyla daug dviprasmybių. Reprodukcinės sveikatos sampratoje neatsižvelgta į santykius ir socialinį lytiškumo aspektą. Lytinių santykių praktikavimas pristatomas kaip individualus reikalas, neat-sižvelgiant į santuoką ir įsipareigojimą, o visos šios srities praktikos matomos kaip lygiavertės, svarbu, kad jos teiktų „pasitenkinimą“ ir būtų saugios. Šventojo Sosto delegacija pareiškė labai griežtas išlygas dėl svarbių Kairo konferencijos Veiksmų programos punktų, daugiausia dėl labai individualistinės ir liberalistinės jų orientacijos ir nepakankamo gimstamumo kontrolės priemonių moralumo. Reprodukcinės ir lytinės sveikatos sąvoka „įtvirtinta individualistinė ir redukcionistinė seksualumo vizija, užtikrinanti moterims iliuzinę laisvę, tačiau nutylėta apie moralės klausimus bei apie tam tikrų teisinių, demografinių ir net sveikatos problemų rimtumą“³⁸. Apibendrinama reprodukcinės ir lytinės sveikatos termino analizę, Europos bendrijos vyskupijų komisija pateikia išvadą, jog „sąvokos „lytinė ir reprodukcinė sveikata“ bei „seksualinės ir reprodukcinės teisės“ skatina mus išreikšti išlygas dėl jų vartojimo, ypač teisinę galią turinčiuose dokumentuose“ [pabraukta autorių]³⁹.

Akivaizdu, jog lytinės ir reprodukcinės sveikatos terminais apibūdinamas lytinis malonumas, nesusijęs nei su abipusiu įsipareigojimu, nei su ir atsakomybe. Tai prieštarauja tiek susivaldymo, tiek skaistumo ugdymui pagal KBM.

GĮBP numatyta jau nuo 7 klasės kalbėti apie lytinį potraukį – ne apie susivaldymo būtinybę, bet apie kontracepciją, tad galima daryti prielaidą, jog GĮBP nebus mokoma, kaip suvaldyti lytinį potraukį ir integruoti jį į meilę.

³⁷ Reprodukcinė sveikata – tai visiškos fizinės, psichinės ir socialinės gerovės būseną, o ne vien reprodukcinės sistemos, jos funkcijų bei procesų patologijos nebuvimas. Todėl reprodukcinė sveikata reiškia, kad žmonės gali mėgautis juos tenkinančiu saugiu lytiniu gyvenimu, gali turėti palikuonių ir rinktis, turėti jų ar neturėti, ar tą daryti, kada ir kaip dažnai tai daryti. Pastarasis teiginys reiškia, kad vyrai ir moterys turi teisę būti informuoti apie saugius, veiksmingus, įperkamus, priimtinus ir laisvai pasirenkamus šeimos planavimo ir vaisingumo reguliavimo būdus, kurie neprieštarauja įstatymams, ir turi teisę į tinkamas sveikatos priežiūros paslaugas, leidžiančias moterims saugiai išnešioti ir pagimdyti kūdikį ir sudarančias sutuoktinių poroms geriausias galimybes turėti sveiką vaiką. United Nations Population Fund, „Programme of Action. Adopted at the International Conference on Population and Development in Cairo 5–17, September, 1994“ (2004), 45, https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf.

³⁸ Commission of the Episcopates of the European Community (COMECE), „Sexual and reproductive health“, *Science & Ethics*, vol. 2 (2012), 17.

³⁹ COMECE, 29.

Tai, kad jau 5–6 klasėje prašoma pateikti lytinės sveikatos saugojimo pavyzdžių ir kad į lytinės sveikatos apibūdinimą įtrauktas lytinio malonumo aspektas, tikrai prieštarauja KBM lytiškumo ugdymo principui, jog apie lytinį gyvenimą negalima kalbėti atsietai nuo moralės principų. Dar daugiau, Katalikų Bažnyčia perspėja, jog lytiškumo ugdymui labai svarbi mokymo medžiaga. Ypač žalinga gali būti „grafinė ir audiovizualinė medžiaga, grubiai pateikianti auklėjamajam lytinę įvairovę, kuriai jis dar nėra pasirengęs, ir taip paliekanti traumuojančius įspūdžius ar skatinanti nesveiką, į blogį vedantį smalsumą. Auklėtojai privalo rimtai susimąstyti, kokią didelę žalą auklėjamiems gali padaryti atsakomybės stoka tokioje jautrioje srityje“⁴⁰.

Kontracepcijos ir lytinio potraukio akcentavimas meilės aptarimo kontekste, lytinės ir reprodukcinės sveikatos sampratų įtraukimas į GĮBP akivaizdžiai įrodo, jog šioje programoje lytiškumo samprata nedera su žmogaus orumu ir kito asmens nevartojimu savo lytiniais poreikiais patenkinti. Reprodukcinės sveikatos ir teisių propagavimas, apimantis nėštumo baimės skleidimą ir mokymą naudoti kontracepciją, yra tiesiogiai susijęs su nepagarbos moteriai išgalėjimu bei pagarbaus santykio tarp vyro ir moters išardymu⁴¹. Dėl to labai pranašiskai įspėjo dar popiežius Paulius VI savo enciklikoje *Humanae Vitae*: „Reikia bijoti, kad vyras, įpratęs naudotis priemonėmis, kliudančiomis pastoti, gali prarasti pagarbą moteriai ir nepaisydamas nei fizinės, nei dvasinės jos pusiausvyros, laikyti ją tik priemone savo geiduliams tenkinti“⁴².

4. Meilės išreiškimo ir prokreacijos neatsiejamumas

Iš pateiktų lytinės ir reprodukcinės sveikatos apibrėžimų bei jų vartojimo GĮBP, taip pat dėl to, kad lytiškumas pristatomas kaip pavojų žmogui keliantis fenomenas, o mokiniai „aiškinasi, kokias kontraceptines priemones galima pasirinkti savarankiškai, o kokias – tik su gydytojo priežiūra“⁴³, galima daryti išvadą, jog GĮBP nėra vienovės tarp dviejų lytiškumo dimensijų – meilės išreiškimo ir prokreacijos.

Apibendrinant atliktą GĮBP lytiškumo sampratos vertinimą KBM aspektu, galima teigti, jog nė viena iš išskirtų keturių lytiškumą apibūdinančių kategorijų neatitinka KBM. Taigi akivaizdu, kad GĮBP pateikta lytiškumo samprata neatitinka Katalikų Bažnyčios mokymo, taip pat prieštarauja lytiškumo sampratai Katalikų tikybos dalyke.

⁴⁰ *Žmogiškosios meilės ugdymo gairės*, 76.

⁴¹ Birutė Obelenienė, „Raktiniai žodžiai pagarbaus santykio tarp vyro ir moters atkūrimo link“, *Logos* 101 (2019), 192–198, doi:10.24101/logos.2019.86.

⁴² Paulius VI, „Enciklika *Humanae vitae* apie prideramą tvarką perteikiant žmogaus gyvybę“ (1968 07 26), 15, *EIS.katalikai.lt*, https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/paulius_vi/enciklikos/humanae-vitae.

⁴³ GĮBP, 30.4

Vertinimo duomenų aptarimas

Įvertinus GĮBP vartojamą lytiškumo sampratą KBM aspektu nustatyta, jog: lytiškumas įtrauktas ne į savęs pažinimo, bet į sveikatai pavojingų situacijų nagrinėjimo sritį, apie lytinį potraukį kalbama mokymo apie kontracepcijos naudojimą kontekste, į programą įtrauktos lytinės ir reprodukcinės sveikatos sampratos. Tai leidžia konstatuoti, kad į šią programą integruotas ne lytiškumo ugdymas, bet lytinis švietimas, kuris yra grindžiamas rizikos pasekmių mažinimu.

Vis dėlto rizikos pasekmių mažinimo programos yra skirtos rizikos grupėms, bet ne mokyklinėms programoms. Sveikatos ugdymo logika ir pedagoginė prevencija reikalauja, kad į mokyklų bendrųjų ugdymo programų turinį būtų integruojamas rizikos vengimu grįstas turinys. Lytinį švietimą padeda identifikuoti septynios pagrindinės sritys – raktiniai žodžiai, kuriuos nurodo Tarptautinė planuotos tėvystės federacija (viena iš pagrindinių lytinio švietimo lyderių pasaulyje): 1) *Gender*; 2) lytinė ir reprodukcinė sveikata ir ŽIV; 3) lytinės teisės; 4) malonumas (lytinis – aut. past.); 5) smurtas; 6) įvairovė (taip pat ir lytinė – aut. past.); 7) santykiai⁴⁴. Visos šios sritys yra įtrauktos į GĮBP tiesiogiai arba per reprodukcinės ir lytinės sveikatos mokymą. Atskirai verta paminėti smurtą, kuris, kaip aiškina Tarptautinės planuotos tėvystės federacijos leidinyje, apima ne tik įvairias smurto formas bet ir „lytinius santykius be sutikimo ir supratimo, kas yra nepriimtina“⁴⁵. Susitarimas ar sutikimas tarp partnerių, kaip lytinio smurto prevencija, yra įtrauktas ir į Tarptautinės lytiškumo ugdymo technines gaires⁴⁶. GĮBP susitarimas tarp partnerių kaip „abipusiškumo principas lytinių santykių metu“, įtrauktas ir į Nacionalinių programų BU Gyvenimo įgūdžių programos turinio atrankos kriterijus⁴⁷, kuriuos Nacionalinė švietimo agentūra suformulavo kviesdama akredituotas kvalifikacijos tobulinimo įstaigas tapti partnerėmis ir įgyvendinti nacionalines kvalifikacijos tobulinimo programas. Būtina atkreipti dėmesį, kad nepateikiant informacijos apie moters ir vyro skirtingumą, ypač apie lytinio potraukio dinamikos skirtumus, tokio principo kaip susitarimas, abipusiškumas, sutikimo lytiniam santykiams davimas yra labai nepalankus moteriai, nes įteisina vyriškojo malonumo formos siekimą.

Nors seksualinių teisių literatūroje seksualinis malonumas pristatomas kaip lyčiai neutrali teisė, tačiau feministinių tyrimų ir teorijų taikymas atskleidžia, kad tai yra giliai politinė teisė, kuri prieštarauja įvairioms moterų žmogaus

⁴⁴ International Planned Parenthood Federation, *IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE)* (London: PPF Adolescents Team, 2010), https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_framework_for_comprehensive_sexuality_education.pdf.

⁴⁵ Ibid., 7.

⁴⁶ UNESCO, *International technical guidance...*

⁴⁷ Nacionalinė švietimo agentūra, *Nacionalinių programų BU Gyvenimo įgūdžių programos turinio atrankos kriterijai*, žiūrėta 2023 m. lapkričio 10 d., <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/04/Nacionaliniu-programu-BU-Gyvenimo-igudziu-programos-turinio-atrankos-kriterijai-1.pdf>.

teisėms. Seksualinio malonumo naudojimas moterų priespaudai yra akivaizdus tyrimuose, rodančiuose, kad vyrų seksualinis malonumas stiprina vyrų seksualinį dominavimą moterų atžvilgiu, kai taikomas priverstinis lytinis aktas, prievartinis seksas, išprievartavimas ir prostitucija. <...> Nors penkių pagrindinių seksualinių teisių dokumentų autoriai nurodo, kad smurtas, prievarta ir išnaudojimas yra nepriimtini (jei nėra sutikimo), tačiau nesureikšmina to fakto, kad vyriškumas reikalauja seksualinės subordinacijos kaip vyriško malonumo formos⁴⁸.

Dar daugiau, lytiniame švietime nagrinėjama reprodukcinė ir lytinė sveikata yra ne tik labai nepalanki moters sveikatai, bet ir prieštarauja lyčių lygybei dėl nevienodų lytinių santykių patirties pasekmių: lytinį malonumą jaus abu asmenys, tačiau aborto ir hormoninių kontraceptikų pašalinio poveikio pasekmes teks patirti tik moteriai. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad lytinis švietimas gali būti suprantamas kaip būdas kontroliuoti moterų lytiškumą⁴⁹. Vadinasi, abipusiškumą lytiniuose santykiuose, sutikimą ar susitarimą reikia suprasti kaip moters sutikimą savo noru prisiimti visas su tuo susijusias pasekmes. Įvertinant tai, kad GĮBP nėra kalbama apie moters ir vyro neurofiziologinius vaisingumo skirtumus, apie hormoninės kontracepcijos veikimo mechanizmą, hormoninės kontracepcijos bei aborto poveikį moters fizinei, psichinei, socialinei sveikatai, sutikimą lytiniams santykiams galima laikyti nelaisvu apsisprendimu, o *abipusiškumą lytiniuose santykiuose* reikėtų traktuoti kaip nelygiavertį.

Lytinio ugdymo terminijoje dominuojant sumaiščiai, kai du skirtingi procesai – lytiškumo ugdymas ir lytinis švietimas – vadinami tuo pačiu pavadinimu, t. y. *lytiškumo ugdymu* (galbūt dėl vertimo iš anglų kalbos), svarbu patikslinti, apie kokį lytiškumo ugdymą kalbama vienu ar kitu atveju. Šiame darbe atlikto vertinimo pagrindu galima apibūdinti dvi skirtingas lytiškumo sampratas:

- *Integralaus, pilnutinio lytiškumo samprata*. Lytiškumas priimamas kaip duotybė iš prigimties (antropologine prasme), čia žmogus suprantamas kaip protingas ir laisvas kūniškas lytiškas asmuo, kaip moteris ar vyras, visos jo gyvenimiškos plotmės – kūniškoji (įskaitant ir lytinį potraukį, ir orientaciją) ir psichinė (emocijos, jausmai) bei dvasinė (asmeninė, vidinė žmogaus erdvė) – sudaro bendrą visumą. Lytiškumas yra duotybė, kūniškumas ir lytiškumas, moteriškumas ir vyriškumas yra visą asmenį apimanti tikrovė. Dvi lytiškumo dimensijos – meilės išreiškimas ir prokreacija – yra nedalomos.
- *Dezintegrutuoto, dalinio lytiškumo samprata*. Lytiškumas suvokiamas kaip socialinės realybės sukonstruotas produktas. Šiai sampratai būdingas tam tikras

⁴⁸ Jennifer Oriol, „Sexual pleasure as a human right: Harmful or helpful to women in the context of HIV/AIDS?“ *Women's Studies International Forum* 28 (5) (2005), 396, 392–404, doi:10.1016/j.wsif.2005.05.002.

⁴⁹ Birutė Obelenienė, *From birth control to self-awareness and free decision making. A model for the evaluation of comprehensive sexuality education from the perspective of women's health and free informed choice*, monography (Krakow: The Pontifical University of John Paul II, 2022), 198.

separatizmas (nuo lot. *separare* – atskirti), nedalomą visumą atskiriant ir išskaidant dalimis. Pagal dezintegruoto lytiškumo sampratą kūnas traktuojamas kaip esantis atskirai nuo asmens, lytis taip pat atskirta nuo asmens, meilė – nuo prokreacijos, šeima – nuo santuokos, lytinė tapatybė gali būti pasirenkama, lytinė orientacija tampa pagrindine lytinės tapatybės klasifikavimo kategorija, teigiama, kad visuomenė sudaryta ne iš vyrų ir moterų, bet iš lyčių, kurios suskaidytos į dvi kategorijas – socialinę ir biologinę lytį.

Paradoksalu tai, kad šiandien į lytiškumo ugdymo terminiją įvedama visuminio lytiškumo ugdymo samprata (angl. *comprehensive sexual education*)⁵⁰, į kurios apibūdinimą įtraukti visi įmanomi žmogaus gyvenimo aspektai, netgi religiniai įsitikinimai, tačiau turinyje dominuoja išimtinai dalinio lytiškumo samprata ir lytinis švietimas.

Išvados

Gyvenimo įgūdžių bendrojoje programoje pateiktą lytiškumo sampratą įvertinus pagal Katalikų Bažnyčios mokymą, nustatyta, kad GĮBP lytiškumo samprata neatitinka nė vienos iš išgrynintų keturių lytiškumo kategorijų: lytiškumas, kaip moters ir vyro skirtingi, bet vienodai vertingi žmogaus buvimo būdai; lytiškumas yra neatsiejamas nuo konkretaus vyro ir moters gebėjimo mylėti save dovanojant; meilei, kaip gebėjimui save dovanoti, būtinas skaistumo ugdymas; dvi lytiškumo raiškos dimensijos – meilė ir prokreacija – yra neatsiejamos. Visa ši programa parengta nesivadovaujant binarine lyčių sistema, o lytiškumas priskirtas pasiekimų sričiai „Saugus ir sveikas asmuo“, kuri nagrinėja žmogaus sveikatai pavojingas situacijas, todėl galima konstatuoti, jog GĮBP lytiškumas laikomas žmogaus sveikatai pavojingu reiškiniu. Apibendrinant galima teigti, kad GĮBP lytiškumo samprata iš esmės neatitinka KBM apie žmogaus lytiškumą nei jo ugdymo principų, taip pat prieštarauja lytiškumo ir žmogaus sampratai Katalikų tikybos programoje. Todėl ši programa kelia labai rimtą susirūpinimą dėl galimai pažeidžiamos konstitucinės katalikų tėvų teisės ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus.

GĮBP vadovaujamosi dalinio lytiškumo samprata, kuri būdinga lytiniam švietimui. Pastarasis yra grindžiamas rizikos pasekmių mažinimu, o tai ne tik prieštarauja sveikatos ugdymo logikai, bet yra labai nepalanku moters fizinei, psichinei, socialinei sveikatai ir gerovei, todėl galima teigti, kad tokia programa prieštarauja *lyčių lygybei*. Dėl visų šių išvardintų priežasčių akivaizdu, kad GĮBP yra labiau orientuota į rizikos grupės asmenis, o ne į visus mokykloje besimokančius vaikus.

⁵⁰ UNESCO, *International technical guidance...*, 16.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Commission of the Episcopates of the European Community (COMECE). „Sexual and reproductive health“. *Science & Ethics*. Vol. 2 (2012): 5–30.
2. Council of Europe. *Sexual Orientation and gender Identity (SOGI)*. <https://edoc.coe.int/en/lgbt/7031-sexual-orientation-and-gender-identity-sogi-questions-and-answers.html>.
3. „Defining sexual health“. *WHO*. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 25 d. <https://www.who.int/teams/sexual-and-reproductive-health-and-research/key-areas-of-work/sexual-health/defining-sexual-health>.
4. „Gyvenimo įgūdžių bendroji programa“, priedas 48. In Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“. Paskelbta 2022 m. rugpjūčio 24 d. Nr. V-1269. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a764050239511edb4cae1b158f98ea5/PibGuMnJPz>.
5. International Planned Parenthood Federation. *IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE)*. London: PPF Adolescents Team, 2010. https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_framework_for_comprehensive_sexuality_education.pdf.
6. John Paul II. „Apostolic Letter *Mulieris Dignitatem* on the Dignity and Vocation of Women on the Occasion of the Marian Year“, 1988 08 15. *Vatikan.va*. http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1988/documents/hf_jp-ii_apl_19880815_mulieris-dignitatem.html.
7. Katalikiškojo auklėjimo kongregacija. „Žmogiškosios meilės ugdymo gairės. Lytinio auklėjimo kontūrai“, 1983 11 01. *EIS.katalikai.lt*. https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/kongregacijos/kat-ugdymo/1983-11-01_zmogiskosios-meiles-ugdymo-gaires.
8. *Katalikiškos lytiškumo ugdymo gairės*. Kaunas: VDU, 2010.
9. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015.
10. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. 1992. <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.
11. „Lytiškumo žodynelis“. *Įvairovės ir edukacijos namai*. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 10 d. <https://www.ivairovesnamai.lt/lytiskumo-zodynelis>.
12. May, William E. *Sex, Marriage and Chastity: Reflections of a Catholic Layman, Spouse and Parent*. Chicago: Franciscan Herald Press, 1981.
13. McCallum, Dennis. *Christianity: The Faith That Makes Sense*. Tyndale House Publishers, 1992.
14. Nacionalinė švietimo agentūra. *Nacionalinių programų BU Gyvenimo įgūdžių programos turinio atrankos kriterijai*. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 10 d. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/04/Nacionaliniu-programu-BU-Gyvenimo-igudziu-programos-turinio-atrankos-kriterijai-1.pdf>.
15. —. *Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijos 5–10 (II gimnazijos) klasėms*. Paskelbta 2023. *Emokykla.lt*. <https://www.emokykla.lt/metodine-medziaga/medziaga/perziura/176?r=1>.
16. Norvila, Nika. *Lytiškumo ugdymo praktinis gidas*. Vilnius: Įvairovės ir edukacijos namai, 2023. <https://jra.lt/uploads/lytiskumo-ugdymo-praktinis-gidas-nika-norvila.pdf>.
17. Obelenienė, Birutė. „Raktiniai žodžiai pagarbaus santykio tarp vyro ir moters atkūrimo link“. *Logos* 101 (2019), 192–198. <https://doi.org/10.24101/logos.2019.86>.
18. —. *From birth control to self-awareness and free decision making. A model for the evaluation of comprehensive sexuality education from the perspective of women's health and free informed choice*. Monography. Krakow: The Pontifical University of John Paul II, 2022.
19. Oriel, Jennifer. „Sexual pleasure as a human right: Harmful or helpful to women in the context of HIV/AIDS?“ *Women's Studies International Forum* 28 (5) (2005): 392–404. doi:10.1016/j.wsif.2005.05.002.

20. Paulius VI. „Enciklika *Humanae vitae* apie prideramą tvarką perteikiant žmogaus gyvybę“. 1968 07 26. *EIS.katalikai.lt*. https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/paulius_vi/enciklikos/humanae-vitae.
21. Popiežiškoji šeimos taryba. „Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė. Auklėjimo šeimoje gairės“. 1995 12 08. *EIS.katalikai.lt*. https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/popieziskosios_tarybos/seimos/1995-12-08_zmogaus-lytiskumo-tiesa-ir-reiksme.
22. Pranciškus. „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Amoris laetitia* apie meilę šeimoje“. 2016 03 19. *EIS.katalikai.lt*. https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/pranciskus/ap-paraginimai/2016-03-19_amo-ris-laetitia.
23. „Sexual health, human rights and the law“. WHO, 2015. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175556/9789241564984_eng.pdf;jsessionid=ac430bcf31a98b32799ad5810f74fc86?sequence=1P.
24. United Nations Population Fund. „Programme of Action. Adopted at the International Conference on Population and Development in Cairo 5–17, September, 1994“. 2004. https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf.
25. UNESCO. *International technical guidance on sexuality education*. 2018. <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf>.
26. „Visuotinė žmogaus teisų deklaracija. Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 20 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>.
27. Wojtyła, Karolis. *Meilė ir atsakomybė*. Vilnius: Alka, 1994.

Gauta: 2023 12 02

Parengta: 2023 12 14

Birutė OBELIENĖ, Andrius NARBEKOVAS

EVALUATION OF THE CONCEPT OF SEXUALITY IN THE “LIFE SKILLS GENERAL PROGRAMME” FROM THE PERSPECTIVE OF CATHOLIC CHURCH TEACHING

S u m m a r y

The compulsory Life Skills General Program (LSGP) started this September in Lithuanian general education schools. The authors of the LSGP state that the new program has only a small part of integrated sexuality education in it. However, evaluating the program from a worldview point of view, it is clear that the program is dominated by a post-modern worldview (not only in the segments on sexuality education). Postmodernism treats human beings as “products of a socially constructed reality.” For the first time since the restoration of Lithuania’s independence, the compulsory curriculum of general education schools in Lithuania introduces a concept of the human person and sexuality that contradicts the intrinsic values of the human person and the teaching of the Catholic Church. The teaching of the Catholic Church is the background for Catholic religious education.

Methodology used in the work. The assessment of the concept of sexuality in the LSGP was carried out using a qualitative content analysis method. The evaluation process consisted of several stages: 1) theoretical structural analysis of the concept of sexuality according to the teachings of the Catholic Church and the identification of the evaluation categories; 2) examination of the LSGP and the selection

of the concept of sexuality and its contexts in the text of the LSGP following the identified categories; 3) discussion of the evaluation data obtained.

The results of the evaluation. An assessment of the concept of sexuality in the Life Skills program in light of the teaching of the Catholic Church reveals that the concept of sexuality in the LSGP does not correspond to any of the four purified categories of sexuality: 1) Sexuality as a different but equally valuable way of being a human being: as being a woman and a man. 2) Sexuality is inseparable from the capacity of men and women to self-giving in love; 3) Chastity education is essential for the capacity of a person to self-giving in love; 4) The two dimensions of sexuality: love and procreation are inseparable. According to the results of the evaluation, it must be stated that the LSG program is not based on a binary sex system; the topics of sexuality are included in the program's area of "Safe and Healthy Individuals," which deals with situations that are dangerous to human health. On this basis, it can be argued that the program presents sexuality as a dangerous phenomenon for human health. In summary, it must be stated that the LSGP concept of sexuality is fundamentally inconsistent with the TCC's conception of sexuality and its principles of education, as well as contradicting the conception of sexuality and the human person in Catholic religious education. LSGP therefore raises very serious concerns about the possible violation of the constitutional right of Catholic parents to educate their children according to their own beliefs.

KEYWORDS: Life skills general program, evaluation in light of Catholic Church teaching, a complete conception of sexuality, a partial conception of sexuality, risk avoidance, risk reduction.

Birutė OBELENIENĖ – socialinių mokslų (edukologijos) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto, Katalikų teologijos fakulteto, Teologijos katedros profesorė, Santuokos ir šeimos studijų centro vyriausioji mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų sritys: šeimotyra, lytiškumo etika, bioetika, lytiškumo ugdymas, jaunimo rengimas šeimai, vaisingumo pažinimas. El. paštas birute.obeleniene@vdu.lt.

Birutė OBELENIENĖ – PhD in Social science, professor of Theology in Theology Department and senior researcher of Research Center on Marriage and Family in Vytautas Magnus University, Lithuania. The fields of investigation: family research, sexual ethics, bioethics, sexuality education, youth preparation for family life, fertility awareness. E-mail birute.obeleniene@vdu.lt.

Andrius NARBKOVAS – kunigas, teologijos mokslų daktaras, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Teologijos katedros vedėjas, Santuokos ir šeimos studijų centro direktorius. Mokslinių tyrimų sritys: bioetika, šeimotyra, santuokinė moralė. El. paštas andrius.narbekovas@vdu.lt.

Andrius NARBKOVAS – rev., Doctor of Theology, professor, Head of Theology department and director of Research Centre on Marriage and Family in Vytautas Magnus University, Lithuania. Fields of investigation: bioethics, family research, conjugal morality. E-mail andrius.narbekovas@vdu.lt.